

Ks. prof. dr hab. Władysław Nowak

ul. Kopernika 47

10-512 Olsztyn

RECENZJA

rozprawy doktorskiej pani mgr lic Eweliny Marty Mączki, *Święci chrześcijańscy w kulcie wodou na Haiti*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. dra hab. Jacka Jana Pawlika, prof. UWM, Olsztyn 2019, ss. 297.

Potrzeba, by praktyka chrześcijańska ukierunkowała refleksję w żmudnej pracy kształtowania nowego modelu bycia Kościołem, który uniknie pułapek sekciarstwa i «religii obywatelskiej», pozwoli w kontekście postideologicznym, zachować formę Kościoła misyjnego. Innymi słowy, Kościół potrzebuje, by w wielości swych postaci, nie zatracić oblicza Kościoła «domowego, ludowego». Nawet kiedy jest mniejszością czy podlega dyskryminacji. Stąd też tak ważnym elementem duchowości chrześcijańskiej jest kult świętych w pobożności ludowej.

Kult świętych jest najbardziej starożytną praktyką kościelną osadzoną w Piśmie świętym (por. Dz 7, 54-60; Ap 6, 9-11; 7, 9-17) i potwierdzoną w sposób pewny od pierwszej połowy II wieku. Kościół wprowadził dyscyplinę w formach kultycznych, zarówno liturgicznych, jak ludowych, oraz podkreślił

znaczenie przykładu w dawaniu świadectwa Chrystusowi tych wspaniałych uczniów i uczennic Pana w dziedzinie życia prawdziwie chrześcijańskiego.

W związku z tym, że na Haiti oficjalnie religiami państwowymi są vodou (s.18) i katolicyzm, Autorka dysertacji doktorskiej podjęła interesujący problem badawczy: *Święci chrześcijańscy w kulcie vodou na Haiti*. Postawiła sobie za główny cel badawczy ustalić, czy święci haitańscy w kulcie vodou są w swej genezie świętymi chrześcijańskimi, natomiast jako cele szczegółowe Doktorantka stara się określić definicję świętych w Kościele katolickim oraz wykazać w jakim stopniu w ramach inkulturacji święci haitańscy z swoimi znamionami mogą być nazywani świętymi chrześcijańskimi (s. 18).

1. Przedłożenie problemu dysertacji, metoda i struktura pracy

Studium treściowo otwiera metodologicznie poprawnie skonstruowany Wstęp (s.13-17), w którym Doktorantka wprowadza w specyfikę badanej problematyki. Szeroko charakteryzuje zwłaszcza stan badań nad podjętym tematem dysertacji(s. 19 – 21). Przedstawia źródła do badań, zwraca uwagę na dotychczasowe opracowania i postuluje potrzebę studium nad problemem postawionym w tytule rozprawy doktorskiej.

Każda praca naukowa cieszy, zwłaszcza jeśli jej tematyka nie tylko wiernie opisuje realną rzeczywistość, lecz pozwala ją równocześnie przynajmniej w pewnym stopniu należycie uporządkować i kształtować. Do takich studiów należy zaliczyć tę pracę doktorską. Treściowo dotyczy problemu recepcji kultu świętych Kościoła katolickiego w kult vodou na Haiti i jego kształt oraz analizę treści ideowych. Doktorantka miała jednak odwagę pod kierunkiem promotora, specjalisty od historii misjologii i etnologii ks. prof. UWM dra Jacka Jana Pawlika zmierzyć się z tym problemem.

Potrzebę badań nad problemem ujętym w tytule pracy należy tłumaczyć wieloma przemianami na płaszczyźnie misjologii, jakie dokonały się po Soborze

Watykańskim II, oraz dzieleniem się dobrami duchowymi w ramach powstałego w ostatnim czasie dialogu międzyreligijnego. Należy przeto z uznaniem podejść do pracy badawczej Pani mgr lic. Eweliny Marty Mączki nad przedstawieniem odkrywczej problematyki misyjnej na Haiti.

Przedstawiona mi do recenzji dysertacja doktorska liczy 297 stron wydruku komputerowego formatu A4, zaopatrzona w wykaz skrótów (s.11-12), w tym 12 stron *Wstępu* (s. 13-24), 5 stron *Zakończenia* (s. 259-263), *Bibliografia* (s. 264- 293) -30 stron (332 pozycji i 33 internetowe), Aneksy (s. 297, 298), Wykaz tabel (s. 191,200,209,218), wykaz map (s. 118,148,167,183).

Problemem głównym jest ukazanie „czy święci haitańscy w kulcie vodou są w swej genezie świętymi chrześcijańskimi” (s. 18). W rozwiązaniu problemu postawionego w tytule pracy Autorka zastosowała – jak to określa (s. 21) metodę analizy i krytyki źródeł, metodę porównawczą, a także metodę opisową, która posiada cechy metody historycznej analizy i syntezy źródeł teologii. Powołuje się także na metodę intuicyjną, którą zastosowała do wyboru tematu badawczego i przy określaniu hipotez badawczych (s. 22). Dla realizacji wybranego celu Doktorantka obrała metodę kilkustopniową. Pierwszy etap to przebadanie źródeł a więc dokumentów nauczania Kościoła, celem wydobycia z nich zasadniczych elementów rozwoju sanktorale rzymskokatolickiego i jego recepcja w kulcie vodou. Praca jest nowatorska w zakresie postawienia problemu badawczego, ukazania jego kontekstu europejskiego i próby szukania odpowiedzi, jak realizowana była inkulturacja kultu świętych do kultury Haiti zdominowanego przez vodou. W drugim etapie badawczym pogrupowała uchwycone elementy i związane z nimi kwestie celem zbudowania konstrukcji pracy. Etap trzeci to zasadniczo redakcja tekstu, której towarzyszył trud oceny etapów recepcji sanctorale Kościoła katolickiego w kulturze Haiti. Generalnie w konstrukcji recenzowanej dysertacji można wyodrębnić problematykę w dwóch wymiarach, kult świętych w Kościele katolickim i inkulturacja tego kultu

w vodou na Haiti.

Studium treściowo otwiera metodologicznie poprawnie skonstruowany Wstęp (s.13-17), w którym Doktorantka wprowadza w specyfikę badanej problematyki. Szeroko charakteryzuje zwłaszcza stan badań nad podjętym problemem. Zwraca uwagę na dotychczasowe opracowania i postuluje potrzebę badań nad określonym w tytule dysertacji.

Problem ujęty w tytule dysertacji Autorka rozwiązuje w pięciu rozdziałach. Zgodnie z ustaloną przez siebie metodą w rozdziale I (s. 25-74) omawia zagadnienie wprowadzające, to jest: *liturgia a pobożność ludowa*. Wykazuje, że liturgia i pobożność ludowa stanowią dwie formy kultu w Kościele, ale nie są równorzędne. Podkreśla, że nabożeństwa w pobożności ludowej tak należy uporządkować, aby były zgodne świętą liturgia i z niej niejako wypływały i do niej wiernych prowadziły tak, jak to zaleca Sobór Watykański II. Wyjaśnia ponadto, że religijność ludowa jest pierwszą i podstawową formą inkulturacji wiary, jak to wyjaśniał kardynał Joseph Ratzinger. Słusznie podkreśla (s.71), że folklor religijny wchodzi w relację z pobożnością ludową i stanowi dla niej pewnego rodzaju podłoże, na którym pobożność ludowa działa.

Rozdział II (s. 75-115) poświęca Doktorantka omówieniu kultu świętych chrześcijańskich. Ustala, że kult świętych i błogosławionych od początków Kościoła zajmował istotne miejsce wśród chrześcijańskich praktyk religijnych. Mimo, że na przestrzeni wieków kult ten przybierał różne formy, ulegał także pewnym etapom nadużyć, to jednak był zawsze obecny duchowości chrześcijan oraz ceniony przez wiernych. Kościół stojąc na straży czci oddawanej świętym wprowadził odpowiednią dyscyplinę ich kultu w formach zarówno liturgicznych, jak i pobożności ludowej. W oparciu o Magisterium Kościoła Autorka wykazuje, że święci i błogosławieni to historyczni świadkowie Chrystusa, którzy zostali powołani do świętości i są dowodami na to, iż Bóg powołuje do świętości, a także stanowią oni wzór ewangelicznego życia i są

świadkami paschalnego przejścia Chrystusa.

W rozdziale III (s. 116 – 166) Autorka omawia zagadnienie *Chryścianizacji Haiti*. W związku z tym podejmuje próbę rekonstrukcji procesu chrystianizacji Haiti. W dziele tym zawierała się ewangelizacja tych ziem, którą utrudniał jednak brak znajomości języka Indian, niewolników i konkwistadorów, nowe warunki geograficzne misji oraz odmienna kultura. Jak zaznacza Autorka, z historycznego punktu widzenia wyspa Haiti jawi się jako punkt wyjścia dla organizującego się Kościoła kolonialnego w całej Ameryce łańciskiej. Odtworzenie procesu historycznego chrystianizacji Haiti wymagało uwzględnienia tła politycznego. Ono też zadecydowało o zasadniczo negatywnym nastawieniu ewangelizowanych zarówno do Kościoła katolickiego, jak i kultu vodou.

Wartościowy z antropologicznego punktu widzenia tytułu pracy jest rozdział IV (s. 167-218) analizujący zestaw bóstw Haiti: „*Chrześcijańscy*” *bogowie haitańskiego vodou*. Autorka wykazuje, że haitańskie społeczeństwo wyrosło na fundamencie dziedzictwa kulturowego trzech grup etnicznych: Indian, drugą grupę stanowią Europejczycy kolonialiści najpierw Hiszpanie i Francuzi, następnie pozostali imigranci, trzecią ostatnią stanowią niewolnicy pochodzący z wielu afrykańskich krajów. Wszystkie one przywiozły ze sobą swoje tradycje, język, bogów, rytuały, tańce, rytmy, pamięć rodzinnej ziemi i nazwy swoich miast i rzek. Treści tego rozdziału oscylują wokół trzech kwestii: pierwsza dotyczy charakterystyki panteonu haitańskiego vodou, druga obejmuje ukazanie afrykańskiego dziedzictwa dwóch grup etnicznych: Fon i Joruba, trzecia stanowi charakterystykę chrześcijańskich cech loa (tj dahomejskich domowych bóstw lub duchów opiekuńczych patronującym ludziom), którym mieszkańcy Haiti oddają cześć. Doktorantka dowodzi, że wierzenia afrykańskie pielęgnowane przez niewolników przetrwały w Nowym Świecie, ale zyskały nową formę. System religijny w vodou, opiera się na przedmiocie głębokiej wiary wyznawcy, gdzie tradycje przekazuje się ustnie. Autorka wykazuje, że

vodou nie posiada ściśle określonej doktryny, spisanej w formie księgi, zaś językiem liturgicznym jest język kreolski. Dochodzi do wniosku, że cześć świętych u mieszkańców Haiti nie ma jednak cech synkretyzmu.

Pod względem merytorycznym wiele ciekawych informacji w relacji do problemu postawionego w tytule pracy wnosi bardzo erudycyjny rozdział V (s. 219-258), omawiający problem: *Religijna gra w haitańskiej rzeczywistości*. Autorka wychodzi od stwierdzenia, że Republika Haiti jest przykładem kalejdoskopu kulturowo-religijnego, w którym przez pięć stuleci doszło do wymieszania się elementów europejskich, afrykańskich z wierzeniami rdzennych mieszkańców. Autorka twierdzi (s. 219), że religijna rzeczywistość dnia codziennego funkcjonuje na zasadzie swoistej gry, ponieważ mieszkańcy z jednej strony deklarują się jako chrześcijanie, a z drugiej jako wyznawcy vodou. Formy życia religijnego tu wzajemnie się nie wykluczają, ale istotnie wpływają na świadomość religijną wyznawców, stąd panuje tu przekonanie, że należy przyjąć wszystkie sakramenty (zwłaszcza chrzest) oraz uczestniczyć w mszy świętej aby dobrze służyć duchom vodou. Nauka Kościoła katolickiego wskazuje - wyjaśnia Autorka - na negatywne znaczenie synkretyzmu religijnego. Stąd też proces ewangelizacji na terytorium misyjnym w Nowym Świecie nie zakorzenił się odpowiednio mocno formując hybrydowe społeczeństwo. W związku z tym katolicka pobożność ludowa oraz poprawna liturgia, zostały narażone na wpływy zewnętrzne pochodzące z innych grup religijnych. Haitańska gra w rzeczywistości religijnej opiera się na symbiozie dwóch religii vodou i katolicyzmu. W świetle literatury światowej wykazuje, iż kult chrześcijańskich loa jest efektem procesu akulturacji skutkujący symbiozą lecz nie jest synkretyzmem religijnym.

W *Zakończeniu* Doktorantka dokonuje podsumowania badań, ustala wyniki główne i wskazuje nurty badawcze w zakresie poruszonej problematyki na gruncie których dokonała się inkulturacja kultu świętych Kościoła katolickiego do kultury miejscowej Haiti zakotwiczonej w kulcie vodou. Dla

Haitańczyka katolicyzm, jak i vodou są niezbędnymi elementami światopoglądu, opartym na wierze w Boga, świętych katolickich i loa. Kult świętych w vodou nie jest efektem synkretyzmu religijnego, ale procesu akulturacji, którego skutkiem jest swoistego rodzaju symbioza. Symbioza świętych chrześcijańskich z loa opiera się na podobieństwie symboli między katolickimi ikonografiami świętych a afrykańskimi bóstwami. Rozpowszechniane obrazy świętych wśród afrykańskich niewolników zostały poddane afrykańskiej interpretacji. Autorka dochodzi do wniosku, że między tzw. loa a świętymi nie zachodzi połączenie w jedną postać o wspólnej tożsamości.

2. Krytyczna ocena przeprowadzonych badań

2.1. Pozytywne aspekty dysertacji

Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń, jest logiczna, przejrzysta, podporządkowana problemowi głównemu ujętemu w tytule dysertacji. Postawienie problemu, jego szczegółowe rozłożenie na odpowiednie zagadnienia, rozumienie, opis i zastosowanie metody, wytyczenie granic literatury źródłowej, to na pewno elementy rozprawy na poziomie doktorskim.

Praca jest erudycyjna, dobrze osadzona w kontekście historycznym, społecznym, eklezjologicznym, pastoralnym i misyjnym. Autorka poprawnie korzysta z nauk pomocniczych antropologii, etnografii, misjologii. Trafnie została wybrana metoda badań nad problemem określonym w tytule pracy. Autorka w rozwiązaniu problemu postawionego w tytule pracy zastosowała metody właściwe dla nauk teologicznych. Wszystkie zaś etapy badawcze inteligentnie połączyła, co nadało dysertacji wewnętrzną spójność i dynamizm.

Praca jest odkrywcza w zakresie ustalenia nauczania Kościoła o kulcie świętych i ich akulturacji do ludów misjonowanych. Wartość naukową dysertacji podnosi także reflektowanie oceny etapów rozwoju misjologii w

świetle doktryny Urzędu Nauczycielskiego Kościoła w perspektywie rozwoju wiary i chrystianizacji przez inkulturację na wyspie Haiti.

W zakresie oceny merytorycznej recenzowanej rozprawy doktorskiej podkreślić należy, iż stanowi ona twórcze i ciekawe studium dotyczące, niełatwej przecież i rozwijającej się dopiero problematyki inkulturacji jako formy ewangelizacji na misjach. O wartości pracy decyduje kilka elementów. Przede wszystkim to podjęcie się bardzo trudnego problemu związanego z potrzebą wieloaspektowego naświetlenia treściowego bogactwa nauczania Kościoła o inkulturacji na terenach misyjnych.

Na uznanie zasługuje zakres i sposób wykorzystanej literatury źródłowej i przedmiotowej (ponad trzysta pozycji). Wprawdzie niektóre pozycje bibliograficzne mają już dziś wartość historyczną, to jednak wskazują, że Autorka rozprawy nie kierowała się pośpiechem, a inspiracji szukała w dziełach drugorzędnych, co też ubogaciło ostatecznie dysertację. Ta znaczna literatura obca i polska, została ułożona w triadę: źródła, literatura podstawowa, literatura pomocnicza wzbogacona a materiały internetowe, stanowi dobre narzędzie pracy wykorzystane także w przypisach.

2.2. Aspekt formalny dysertacji

Problematyka tematu ujętego w tytule dysertacji została zaprezentowana w sposób właściwy. Starannie została dobrana bibliografia licząca około 365 pozycji. W jej prezentacji (w tekście) zastosowano metodę kropkową. Dobrze zostały wykonane przypisy. W przypisach często zawarte są dopowiedzenia wskazujące na precyzję wyjaśnień, co wskazuje na erudycyjne podejście do hipotez badawczych a także wskazuje na własne przemyślenia i jakość naukową warsztatu myślowego Autorki.

Czytanie pracy i rozumienie ułatwiają krótkie wprowadzenia, podsumowania paragrafów i rozdziałów. Poprawnie sporządzono przypisy,

niemal nie występuje problem literówek (poza paroma, s. 74) tak częsty błąd pośpiechu w finalizacji dysertacji.

3. Uwagi i problemy do dyskusji

Doktorantka przez pracę badawczą stała się swego rodzaju ekspertem w zakresie rozumienia inkulturacji chrześcijaństwa do kultury ewangelizowanych narodów. Dlatego w tej części recenzji mogą tu być w zapytania i wątpliwości jakie rodzą się przy obiektywnej lekturze dysertacji. Ponieważ praca doktorska tego typu powinna wnieść poważną dyskusję nad recepcją doktryny chrześcijańskiej o kulcie świętych na misjach, chce w tej części recenzji podnieść niektóre zagadnienia do dyskusji:

- 1) Czy nie należało doprecyzować pojęcie: chrześcijański kult świętych, czy katolicki kult świętych;
- 2) Którzy ze świętów katolickich bardziej są czczeni na Haiti i z jakich motywów;
- 3) Czy model kultu świętych w liturgii i pobożności ludowej ułatwia działalność misyjną czy nie przysłania jedyne kultu Chrystusa.
- 4) Na ile kult maryjny ułatwia inkulturację.

Oczywiście owe przedstawione pytania i uwagi w niczym nie ujmują wartości merytorycznej dysertacji a jedynie podnoszą potrzebę dyskusji nad znaczeniem szukania pełnej odpowiedzi dotyczącej rozwoju inkulturacji na terenach misyjnych i rozwój misjologii w Kościele katolickim.

4. Wniosek

Rozprawa doktorska Pani mgr lic Eweliny Marty Mączki ze względu na wysoki poziom merytoryczny stanowi oryginalne rozwiązanie zagadnienia naukowego określonego w tytule pracy. Autorka wykazała się jego ogólną

znajomością zarówno historyczną, antropologiczną, teologiczną, pastoralną i misyjologiczną. Doktorantka wykazała także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, jest także autorką opublikowanych drukiem dwóch interesujących artykułów naukowych (s.270, 271).

Dysertacja doktorska jest rzetelnie udokumentowana, co w znacznym stopniu poświadcza jej baza źródłowa oraz literatura przedmiotu zarówno polska jak i zagraniczna. Rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie zagadnienia naukowego zawartego w tytule dysertacji. Rozprawa otwiera nowe pola badań nad inkulturacją stosowaną przez Kościół katolicki na terenach misyjnych.

W świetle powyższych ustaleń stwierdzam, że rozprawa doktorska przedstawiona mi do recenzji spełnia wszystkie wymogi merytoryczne i formalne stawiane rozprawom tego typu, stąd też zgodnie z art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dziennik Ustaw Nr 65, poz. 595) przedkładam wniosek Radzie Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie o dopuszczenie Pani mgr lic. Eweliny Marty Mączki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. Władysław Nowak
ks. prof. dr hab. Władysław Nowak

Olsztyn, 15.04.2019 r.